

Józef Mandziuk

"Kościół i społeczności", pod red. Jana Walkusza, Lublin 1993 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 2/1, 273-275

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w liście „De primaria causa poenitentiae et de natura demonum” napisanym do Ludwika ze Lwówka Śląskiego w Padwie lub Viterbo ok. 1274 r. List ten był znany we wszystkich ówczesnych ośrodkach uniwersyteckich, o czym świadczą zachowane do dziś rękopisy. Dodajmy, że Witelonowa demonologia (odwołująca się do Chalcydiusza) sięga tradycji przedchrześcijańskich – indoeuropejskich i słowiańskich (por. relacje Witelona z okolic Padwy i Legnicy).

W opowieściach o istotach demonicznych (diablach, dit'kach, czortach) i „pół-demonicznych” (m.in. bożętach, krasnoludkach, skrztach, planetnikach, południacach, topielicach, topcach, wilkołakach, wampirach bądź strzygach i upiorach, babach-jędzach, śmierci, zarazie i zmorze itp. – por. cz. II i III) należałoby – jak się zdaje – wyróżnić motywy i wątki baśniowe, legendarne i mityczne oraz wspomniane „etnogenetyczne”. Np. niektóre opowieści przytoczone przez autora zawierają wątki obecne w baśniach opowiadanych na Podolu (np. „Kto mocniejszy”, „Diabeł w spółce z chłopem”, „Jak kowal – pijak kuśił diabła”, „Jak baba sprzedawała diabłu duszę swego męża”, „Chłop nędza i śmierć”). „Zmory” odnoszą do folkloru żydowskiego.

Warto podkreślić, iż wobec obserwowanego w ostatnich czasach wzmózonego zainteresowania problematyką demonologii, prezentowana praca stanowi bogate źródło informacji. Interującym dopełnieniem omawianej pracy są nade wszystko rysunki (diabłów i duchów) M. Kozłowej i dzieci „machowskiej szkoły ludowej” (por. s. 13).

Piotr Latawiec

Kościół i społeczności. Pod red. J a n a W a l k u s z a. Lublin 1993, ss. 262.

Prezentowane dzieło jest *Księgą pamiątkową* dedykowaną ks. prof. dr. hab. Zygmuntovi Zielińskiemu w 60 rocznicę urodzin i 30 rocznicę pracy naukowo-dydaktycznej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Stanowi ona formę podziękowania dla Profesora, Nauczyciela i Mistrza za Jego „nieustanną gotowość dzielenia się doświadczeniem i wiedzą, za fachowe wprowadzanie w tajniki pracy naukowej i budzenie twórczego optymizmu, za wspaniały przykład rzetelnego i bezstronnego historyka, za odważny obiektywizm badawczy w ukazywaniu misji Kościoła w jej społecznych i politycznych uwarunkowaniach”. (Przedmowa). Redaktor książki, ks. Jan Walkusz, zapoznał czytelnika z curriculum vitae i działalnością naukową ks. Zygmunta Zielińskiego oraz podał wykaz jego publikacji, obejmujący 240 pozycji.

Druga część *Księgi* zawiera studia z dziejów XIX i XX wieku, okresu rewolucji, rodzących się demokracji i szalejących totalitaryzmów. Układ artykułów jest chronologiczny, a dotyczą one zasadniczo problematyki bliskiej Profesorowi, a mianowicie dziejów Kościoła w zaborze pruskim, okresu międzywojennego i okupacji hitlerowskiej.

Cykl artykułów rozpoczyna Czesław Bloch, który w swoim opracowaniu pt.: „*Armia Polska w Powstaniu Listopadowym*” ukazał przebieg walk z zaborcą rosyjskim podczas Powstania Listopadowego, które było największym i najważniejszym w dziejach porobiorowych Polski wystąpieniem zbrojnym przeciwko Rosji w walce o niepodległość. Autor surowo ocenił konserwatywny sejm, rząd, kierownictwo wojskowe, a w nim działalność Chłopickiego, Skrzynckiego i Krukowskiego, głównych winowajców i kolejnych grabarzy sprawy polskiej.

Ks. Edward Walewander w swoim artykule będącym częścią książki o roli wychowawczej Kościoła w 2 poł. XIX w., przedstawił problematykę społeczną w życiu Kościoła polskiego tego okresu.

Kilku autorów omówiło różne zagadnienia związane z działalnością polskich zakonów. I tak Marek Budziarek ukazał działalność bractwa Niepokalanego Serca

NMP przy kościele kapucynów w Lublinie w l. 1854–1864, s. Maria Lucyna Mistecka przybliżyła korespondencję zmartwychwstanek z przeł. XIX/XX w., dotyczącą stosunków społeczno–religijnych w Galicji, a kapucyn Roland Prejs nakreślił piśmienictwo o. Prokopa Leszczyńskiego, głośnego autora popularnej literatury religijnej.

Lech Trzeciakowski w artykule pt.: „*Akcja dyplomacji niemieckiej w Watykanie przeciwko strajkowi dzieci szkolnych w zaborze pruskim w latach 1906–1907*” przedstawił politykę papieża św. Piusa X, polegającą na niedrażnieniu stosunków z Niemcami, a równocześnie uwzględniającą postawę wiernych, występujących w obronie języka ojczystego w nauce religii.

Następne opracowania dotyczą okresu pierwszej wojny światowej. Ks. Adam Szal ukazał działalność Księżęco–biskupiego Komitetu na rzecz ludności dotkniętej klęską wojny w Przemyslu. Przedstawione dane obrazują ogrom podjętej akcji charytatywnej przez księcia biskupa krakowskiego Stefana Sapiehy i biskupa przemyskiego Józefa Sebastiana Pelczara. Przemysław Hausser przybliżył postawę Niemców wobec polskich dążeń niepodległościowych w zaborze pruskim od października do grudnia 1918 r. W tym krótkim czasie znaczny wpływ na bieg spraw polskich w Niemczech wywarli ludzie próbujący myśleć bez nacjonalistycznych uprzedzeń, nie wykluczający w przyszłości możliwości pokojowego sąsiedztwa obu państw.

Dalsze artykuły dotyczą okresu międzywojennego w Polsce. Ks. Stanisław Wilk w pracy pt.: „*Odbudowa życia kościelnego na terytorium byłego Cesarstwa Rosyjskiego (1918 – 1920)*” omówił przede wszystkim działalność wizytatora apostolskiego, ks. Achillesa Ratti’ego, późniejszego papieża Piusa XI. Jego obecność w Warszawie w sposób decydujący wpłynęła na przyspieszenie odbudowy struktur kościelnych oraz na rozwój i pogłębienie życia religijnego duchowieństwa i wiernych. Nie był on w stanie wywiązać się ze wszystkich zleconych mu zadań, ale jego sądy i opinie na temat poszczególnych osób, szeroko pojętego życia kościelnego oraz kwestii społeczno–politycznych w niejednym przypadku skorygowały informacje przedane przez Stolicę Apostolską.

Ks. Jan Walkusz zaprezentował opracowanie pt.: „*Akcja Katolicka Pomorza Nadwiślańskiego na tle ruchu ogólnopolskiego*”. Temat Akcji Katolickiej, która wspaniale integrowała i wychowywała międzywojenne społeczeństwo polskie, jest również dzisiaj bardzo aktualny. Autor ukazał powstanie i rozwój tej organizacji w diecezji pelplińskiej, w której do 1939 r. istniała w każdym ośrodku duszpasterskim. Podkreślił te wartości, według których Akcja Katolicka kształtowała społeczeństwo, pomagając mu przetrwać koszmarne dni okupacji hitlerowskiej.

Ks. Jan Związek jest autorem artykułu pt.: „*Misja dziejowa wychodźstwa polskiego według biskupa Teodora Kubiny*”. Jego zdaniem pierwszy biskup częstochowski był przekonany, że Polonia spełniła swoją misję dziejową zarówno wobec Kościoła katolickiego, jak i Polski. Katolicy polscy przyczynili się bowiem do ożywienia wiary katolickiej w różnych krajach. Spełnili oni także misję dziejową wobec Polski, budząc swoją postawą szacunek dla Polaków i przekonanie, że zasłużyli oni na odzyskanie niepodległej ojczyzny. Taka ocena roli i znaczenia polskiej emigracji przez bpa Kubinę była oryginalna i świadczyła o jego szerokim spojrzeniu na ten wielki proces dziejowy.

Okresu międzywojennego dotyczy też artykuł Karola Jończy pt.: „*Spory wokół „clama, ne cesses” kardynała Adolfa Bertrama (1933–1945)*”. Uczony wrocławski ukazał postawę przewodniczącego Fuldajskiej Konferencji Biskupów, kard. Adolfa Bertrama, wobec hitleryzmu. Postawa owa była przedmiotem mocno kontrowersyjnych ocen. Zdaniem autora kard. Bertram swoją zręczną dyplomacją nie dopuścił do rozłamów w Kościele rzymsko–katolickim w Niemczech w trudnych latach wielkiego naporu ideologii narodowo–socjalistycznej oraz działalności totalitarnego systemu prawnego–ustrojowego.

Kilka następujących artykułów związanych jest tematycznie z okresem drugiej wojny światowej. Czesław Madajczyk w krótkim opracowaniu pt.: „*Polska wobec przysto-*

wał Niemiec do ataku na Związek Radziecki” ukazał poczynania władz okupacyjnych i stopień rozpoznania przez polską konspirację militarnych celów Rzeszy oraz przytoczył ocenę niemieckiej strategii przez rząd polski na emigracji. W tej ocenie uderza spóźnione rozpoznanie intencji niemieckich przez gen. Władysława Sikorskiego, które nie przysporzyło mu splendoru jako ekspertowi od spraw wschodnich.

Artykuł Czesława Łuczaka pt.: „*Mienie kościelne i stowarzyszeń religijnych w polityce ekonomicznej Niemiec na polskich ziemiach wcielonych do Rzeszy (1939–1945)*” obrazuje ogrom strat materialnych, które poniosły wspólnoty wyznaniowe w wyniku skonfiskowania ich mienia. Utraciły one wiele świątyń i innych obiektów z powodu ich spalenia bądź zburzenia, a pozostałe budowle odzyskały po wojnie w stanie zdewastowanym. Zginęła bezpowrotnie spora liczba wartościowych księgozbiorów i unikalnych dzieł sztuki. Zmniejszył się znacznie stan wyposażenia wnętrz obiektów sakralnych. Największe straty materialne poniósł Kościół katolicki, posiadający najwyższą liczbę wyznawców i największą liczbę miejsc kultu.

Ks. Atanazy Nadolny przedstawił wojenne losy zasobu Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie i powojenną rewindykację tego, co ocalało oraz podał bilans strat.

Prezentowana Księga pamiątkowa zawiera też dwa artykuły w języku niemieckim, autorstwa Hansa Jurgena Karpa z Marburga pt.: „*Kirche und deutsch-polnischer Ausgleich nach dem Ersten Weltkrieg*” oraz Josefa Bechnera z Augsburga pt.: „*Deutsche Wege zur nationalen Einheit*”.

Podpisuję się pod recenzją wydawniczą, iż „wszystkie artykuły mają oryginalny, źródłowy charakter, poruszają kwestie dotąd pomijane lub mało znane w literaturze historycznej, w niektórych znajdujemy nowe, interesujące tezy”. Rzeczywiście prezentowana publikacja przyczyni się niewątpliwie do wzbogacenia wiedzy o skomplikowanych dziejach XIX i XX stulecia i pozwoli ustalić szereg obiegowych sądów, które nie zawsze znajdowały odbicie w rzeczywistości.

Ks. Józef Mandziuk

Teologia i życie. Częstochowa 1994, ss. 519.

Komitet organizacyjny w składzie ks. Jan Duda, ks. Stanisław Jasionek, ks. Jerzy Kuliberda i ks. Zdzisław Zgrzebny doprowadził do powstania prezentowanej *Księgi pamiątkowej* poświęconej ks. prof. dr. hab. Janowi Kowalskiemu z racji 40-lecia święceń kapłańskich i 35-lecia pracy naukowo-dydaktycznej.

Na początku *Księgi* umieszczono listy gratulacyjne od papieża Jana Pawła II, ks. Franciszka kard. Macharskiego, arcybiskupa metropolity krakowskiego, ks. Henryka kard. Gulbinowicza, arcybiskupa metropolity wrocławskiego i ks. arcybiskupa Stanisława Nowaka, metropolity częstochowskiego. Zawierają one życzenia dla dalszej pracy twórczej Jubilata oraz stanowią wyraz wdzięczności za Jego wkład w życie naukowe Krakowa, Wrocławia i Częstochowy.

Właściwa *Księga* składa się z dwóch części. Część pierwsza nosi tytuł „*Życie i działalność w Chrystusie dla Boga, Kościoła i ludzi*” i dotyczy działalności twórczej ks. Kowalskiego, profesora teologii moralnej i znakomitego organizatora wielu instytucji. I tak ks. Marian Duda zaprezentował wkład Jubilata w życie i działalność archidiecezji częstochowskiej. Podkreślił rozwinięty zmysł „diecezjalności” ks. Kowalskiego oraz Jego pracę naukową, dydaktyczną, wydawniczą, administracyjną, charytatywną, a także ogromne poświęcenie dla Kościoła częstochowskiego. Ks. Stanisław Grzybek ukazał osobę ks. Kowalskiego jako profesora, pedagoga i wychowawcę nowych pokoleń kapłanów, którego droga życiowa „nie była ani prosta, ani łatwa”. Ks. Adam Kubiś, rektor PAT w Krakowie, przybliżył związki Jubilata z krakowskim Wydziałem